

УДК 904(477.85-22Василівка)

Павло Нечитайло,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник ДП НДЦ «ОАСУ»
Інституту археології НАН України

Олександр Могилов,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту археології НАН України

МАТЕРІАЛИ ДОБИ РАННЬОГО ЗАЛІЗА ЗІ СКЕЛЬНО-ПЕЧЕРНОГО КОМПЛЕКСУ БІЛЯ с. ВАСИЛІВКА НА БУКОВИНІ

У роботі розглядаються матеріали раннього залізного віку, виявлені при дослідженні скельно-печерного комплексу біля с. Василівка Чернівецької області. Проведена атрибуція матеріалів. Робиться висновок, що пам'ятка могла слугувати за господарче стійбище чи схованку для населення сусіднього передскіфського селища.

Ключові слова: скельно-печерний комплекс, поселення, передскіфський час, чорноліська культура, посуд, озброєння.

За доби раннього заліза основними типами археологічних пам'яток на теренах Середнього Подністров'я, як і на решті Українських лісостепових земель, були поселення (неукріплені селища та городища) та поховальні пам'ятки (як курганні, так і ґрунтові) (Sulimirski 1936; Гуцал 1980; 1995; Смирнова 1990, с. 20–31; Могилов 2020, с. 132–135; рис. 15; 16). Це стосується і передскіфських чорнолісько-жаботинських старожитностей, і комплексів скіфського часу, виділених у Західноподільську групу. Для доскіфського часу характерна також група скарбів, відомих у племен чорноліської культури (Смирнова, Войнаровський 1994, с. 137–139; Ільків 2020, с. 22; Бандрівський, Білик 2021)¹. Відголоски такої традиції нещодавно зафіксовані й для ранньоскіфського часу (Бандрівський, Білик 2023). У цій роботі хотілося б зупинитись на прикладах ще однієї категорії місцевих археологічних пам'яток, а саме – на печерах та гротах зі слідами перебування людей.

Кам'янистий Дністровський каньйон, унаслідок своєї геологічної структури, надавав давньому населенню навіси, гроти, печери, які могли бути зручно використані у життєдіяльності, та вирізнялись сталістю форм. У цьому плані Подністров'я вигідно вирізнялося від більшості інших українських земель, із обмалпо скелястих формацій. За цими показниками згаданий регіон може співставлятись, мабуть, лише з Гірським Кримом, де в добу раннього заліза печери теж використовувались племенами кизил-кобинської культури (Щепинский 1963, с. 139 – 145, 150; 1966, с. 142, 146, 147). Місцеве подністровське населення обживало скельні печери вже у добу каменю (Мацкевий 2000; 2004; 2005; Кочкін та ін. 2003, с. 25, 27), використовувались вони в епоху трипілля (Мацкевий та ін. 2003, с. 267–268), хрестоматійним прикладом чого є печера Вертеба (Сवेशніков 1974, с. 33; Сохацький 1995). А також – за доби бронзи (Винокур, Горішній 1994, с. 24, 208; 281; рис. 4; Винокур 1995, с. 16). Не став виключенням й ранній залізний вік. Яму з культурними рештками пізньочорнолісько-жаботинського кола виявлено у гроті Галицького печерного монастиря. Існує культова інтерпретація цього комплексу (Рідуш 2000а, с. 124, рис. 6: В, С). Однак, характер заповнення тотожний нашаруванням звичайних побутових господарчих та житлових комплексів того часу. Отже печеру можна розглядати як місце, у якому в передскіфський період певний час мешкали люди. Кераміка доби «бронзи– раннього заліза» виявлена у гроті біля Комарова (Рідуш 2008, с. 237). Не поодинокі синхронні випадки і західніше. Зокрема, зафіксовано факти використання печер населенням гаваголіградської культури. На окрему увагу заслуговують рештки зафіксованого могильника (Артюх 1998, с. 78–79; Мацкевий 2003, с. 20; Олійник 2009, с. 300; Кочкін та ін. 2003, с. 26). Відомі у подібних комплексах і висоцькі знахідки (Мацкевий, Лосик, Панахид 2009, с. 391–393). Продовжували давні мешканці використовувати їх й у подальшому, в слов'янський час (Тимошук, Русанова 1993, с. 186; Рідуш 2000б, с. 185–187; Олійник 2009, с. 300), давньоруську добу (Нечитайло, Рідуш 2022), причому наводяться й поховання того часу (Sulimirski 1935, s. 25). А також – і пізніше (Нечитайло 2009).

¹ Відомі вони і в їхніх південно-західних гаваголіградських сусідів (Войнаровський, Смирнова 1993, с. 183–187; Бандрівський, Крушельницька 2012; Ільків 2010, с. 43–48; 2013).

Пам'ятка, про яку піде мова, знаходиться на схилі правого берега Дністра, між селами Волошкове та Василівка (рис. 1; 2). Тут у прямовисному скельному каньйоні розташовувались печери, гроти та навіси, які використовувались давнім населенням. Загальна довжина відрізка схилу із давніми приміщеннями складає 850 м. Середня висота виходів оолітових вапнякових скель – 8-12 м. Над скельно-печерною пам'яткою знаходяться споруди Дністровської ГАЕС. Частина приміщень археологічного комплексу була знищена ще в середині 1960-х рр. в результаті видобутку каменю. Зафіксовано й пошкодження двома недавніми кар'єрами, пов'язаними з діяльністю ГАЕС. Геологічні особливості ландшафту описані у спільній роботі Б. Рідуша та Ю. Калуща (Калущ, Рідуш 2012). Територія скельно-печерного комплексу належить до Пруто-Дністровської пластової хвилястої, грядово-горбистої рівнини подільської ділянки долини Дністра, Північно-Бессарабської плитоподібної височини і Дністровських Товтр. Територія поблизу с. Василівка характеризується яружно-балковим типом рельєфу. Цоколь надканьйонної поверхні складений вапняковими онкоїдними (біогерми) масивами. Вздовж поверхні схилів простягаються відслонення вапняків з численними карстопроявами (карри, ніші, блюдця, лійки, понори).

Василівська пам'ятка розташована у регіоні, який густо насичений старожитностями доби раннього заліза. З околиць села походить чорноліський скарб. Інший скарб виявлений неподалік Сокирян (Бандрівський, Білик 2021, с. 245–246). Біля Волошкового, депо нижче за течією, вивчалось поселення із доскіфським шаром (Черновол та ін. 2023, с. 337–338). На протилежному лівому боці Дністра біля Козлова розташоване селище із нашаруваннями пізнього доскіфського та архаїчного ранньоскіфського часу (Белозор, Могилев, Скорый 2010). Ще нижче матеріали цього періоду є в Мерешівці (Мелюкова 1958, рис. 6; Левицкий 1987). Вище за течією, на протилежному боці р. Дністер розкопувався великий передскіфський ґрунтово-курганний могильник біля Бернашівки (Гуцал 1998). Доскіфські захоронення відомі у також Ломачинцях (Могилев 2010, с. 108). А ще вище локалізуються дві найповніше вивчені передскіфські пам'ятки у регіоні: Рудковецьке городище (Гуцал 2000) та селища біля Непоротового (Крушельницька 1998).

Першу згадку про печери біля с. Василівка знаходимо у щоденнику фризського мандрівника XVII ст. Ульріха фон Вердума. «Навпроти згаданої рівнини з молдавського боку над Дністром нависають незмірно високі і стрімкі скелі, найвищі і найстрімкіші верхівки яких вирубали і видовбали для себе безпечний [сховок] розбійники з Молдавії, звані опришками. Там вони залишили лише малі дірки з боку ріки і входять та заходять до них по драбинах, які втягають за собою, щоб ніхто не міг їх схопити, коли переслідує за убивства і розбій на дорогах (з чого вони живуть і утримуються цілими компаніями)» (Вердум 1983, с. 102).

Печери біля с. Василівка згадуються у праці викладача Кишинівської духовної семінарії В. Курдіновського. Розвідкові обстеження комплексу проведені у 1960-х роках чернівецькими туристами та працівниками Чернівецького краєзнавчого музею. У червні 1998 р. скельна стінка на березі Дністра південніше с. Василівка була вивчені Б. Рідушом (Рідуш, Нечитайло, Тимчук 2017, с. 67–68).

З 2017 року скельно-печерний комплекс біля с. Василівка досліджувався Дністровською експедицією ДП НДЦ «ОАСУ» ІА НАН України². Протягом сезонів 2018, 2020, 2021 та 2023 років вивчались скельні приміщення комплексу (8 об'єктів) та понад 1500 м² площі, що прилягала до скельного каньйону. В результаті було виявлено низку об'єктів та здобуто цікаву колекцію археологічних матеріалів (Рідуш, Нечитайло, Тимчук 2017; Нечитайло, Долженко 2018; Ушкова, Нечитайло 2020; Нечитайло, Тимчук, Омельченко, Хромова 2021; Нечитайло, Рідуш 2022; Нечитайло 2023).

Встановлено, що скелі та печерні приміщення біля с. Василівка використовувались ще населенням кукутень-трипільської культури, щонайменше етапу С1. Наступними за хронологією є знахідки та об'єкти раннього залізного віку. Черговий етап використання скельних приміщень – XIII – перша половина XV століття. Серед нерухомих об'єктів слід відзначити вогнища та поховання, пов'язані з існуванням у скелях монастиря. В цей час природні приміщення в скелях були підрубані. У них розмістились келії та церква монастиря. Виявлено речові знахідки XIII–XV ст.

2 Керівник експедиції П. Нечитайло. Перші два сезони 2017–2018 рр. кураторський супровід та участь у польових роботах забезпечував професор Чернівецького університету Б. Рідуш. До участі у аналізі та інтерпретації матеріалів досліджень залучались науковці різних наукових установ та закладів. Зокрема, кістки птахів визначав доктор біологічних наук Л. Горобець, кістки тварин – археозоолог М. Кублій, людські рештки – антрополог Ю. Ушкова та Ю. Долженко, нумізматичний матеріал – І. Хромова. До інтерпретації окремих знахідок залучались й інші науковці.

Матеріали раннього залізного віку були виявлені переважно біля підніжжя скель. Зокрема, зафіксовано стаціонарні вогнища, обкладені камінням, окремі з яких можна віднести до досліджуваного періоду. Одне з вогнищ було розчищено у розкопі №15 у квадратах CD-1-2 (рис. 3; 4). Середня глибина ґрунтових нашарувань в скельній ущелині становила 0,4–0,8 м. Виявлено скупчення брил значних розмірів. Перша з брил була завширшки 3 м і висотою 1,7 м. Брила №2 – шириною 1,7 та висотою 2 м. Брила №3 – шириною 1,4, висотою 0,6 м. Брила №4 – 0,8 x 1 м. Брила №5 – 0,7 x 0,9 м. Брила №6 – 1,4 x 2 м. В пустоті між цими каменями було виявлено вогнище раннього залізного віку розмірами 1 x 1 м. Воно фіксувалось у вигляді тонкого прошарку сірого попелу (до 1 см), з чорними вкрапленнями. Тут були знайдені фрагменти кераміки (рис. 7) та кісток тварин.

Знахідки доби раннього заліза із Василівського скельного комплексу представлені фрагментами ліпленого керамічного посуду, вірогідно, деякими крем'яними виробами, бронзовим вістрям стріли.

Більш ранніми виглядають фрагменти горщика (чи окремих таких посудин), оздоблені по корпусу валиком, краї якого заходять один за одного. Валик оздоблений пальцевими втисненнями на відстані один від одного, між ними залишаються не декоровані ділянки (рис. 5: 1, 2). Подібне оздоблення посудин тюльпаноподібного профілю розповсюджується вже у білогрудівсько-ранньочорноліський час і є ускладненням тодішньої орнаментативної гладкого валика втисненнями. Протяжність не декорованого валика між втисненнями, спочатку була більшою ніж у нашому випадку, проте поступово скорочувалася, а самі валики не рідко мали кінці опущені вниз. Приклади подібного оздоблення доби фінальної бронзи бачимо на посудинах з Собківки (Березанська 1964, рис. 1: 2, 3), Великої Андрусівки (Покровська, Петровська 1961, рис. 4: 13, 16; 5: 1, 8), Суботівки (Рыбалова 1999, рис. 1: 2). У Сандраках (Лагодовська 1954, табл. I: 2) такий орнамент знайдений у керамічному комплексі, де наявні і білогрудівські, і чорноліські форми. У передскіфську епоху краї валика (як й у Василівці) починають частіше заходити один за одного. Орнамент, який нас цікавить, у цей час бачимо на посудинах з чорноліських поселень біля Московської гори (Тереножкін 1959, табл. 2: 9), Адамівки (Березанська 1970, рис. 2: 1), Макіївки (Покровська 1951, рис. 3) у Подніпров'ї. У Побужжі він відомий з Вишеньки (Бойко 2004, рис. 2: 30; 5: 15). На Середньому Дністрі – з кургану 1 в Мервинцях (Смирнова 1977, рис. 3: 1), селищ в Дністрівці (Смирнова 1986, рис. 7: 9), Кам'яні-Подільському (Болтанюк 2011, рис. 1: 5). Однак, в цей час починає вже переважувати традиція суцільних зашпів по валику.

Більшість інших фрагментів кераміки через свою фрагментарність та невиразність не завжди дають можливість їх хронологічної локалізації у межах передскіфського чи скіфського часу. Це вповні стосується невеликих не декорованих горщиків з відігнутими вінцями (рис. 5: 3, 4), які в лісостепу відомі вже у передскіфський час. Так у Наддністрянщині вони походять з Непоротого (Крушельницька 1998, рис. 12, 2), Галиці (Гуцал 1979, рис. 3); у Подніпров'ї – з курганів 85 біля м. Канів (Ковпаненко 1981, рис. 13: 1), 10 неподалік Стеблева (Клочко, Скорый, 1993, рис. 3: 1). Кубкоподібній посудині належить фрагмент з S-подібним профілем (рис. 5: 5).

Кухонна посудина з зашпирами під верхом (рис. 7: 2) має паралелі оздобленню в доскіфських пам'ятках (Крушельницька 1998, рис. 63: 2; Могилов 2011, рис. 1, 4; 2, 3). У скіфський період традиція такого декору, судячи з наявних матеріалів, у регіоні, здається, в основному затухає. Миски з загнутим всередину верхом (рис. 6: 1) добре відомі у доскіфський час (Смирнова 1982, рис. 22: 7, 3; 1984, рис. 7: 2; Шовкопляс, Максимов 1952, табл. IV, 6). Продовжують вони використовуватись й у ранньоскіфський період (Мелюкова 1953, рис. 30, 2; Малеев 1991, рис. 2: 4). Округлотілі корчаги (рис. 6: 3) з різним кольором зовнішньої і внутрішньої поверхні (що обумовлено способом випалу), також відомі вже в доскіфський час (Могилов 2021, с. 75), але широко побутують й у ранньоскіфський період.

Оригінальним є орнамент на фрагменті посудини, виготовленої з грубого тіста із домішкою жорстви та шамоту. Він являє собою вертикальні паралельні лінії, кожна з яких нанесена по мокрій глині одним втисканням зубчастого штампу (рис. 5: 6). Штampi з подібним візерунком трапляються на пізньочорноліських пам'ятках (див. напр.: Мовша 1952, рис. 21: 1). Відомі вони, зокрема, й у Середньому Подністров'ї: Дністрівка (Смирнова 1984, рис. 4: 8), Кам'янець-Подільський (Болтанюк 2011, рис. 6: 7). Звичайний для чорноліських пам'яток й складний орнамент, скомпонований за допомогою таких матриць, що веде своє походження ще з білогрудівських часів. Однак, сам візерунок декору з Василівки не можна вважати характерним для цих старожитностей.

Бронзовий дволопатекий листоподібний наконечник стріли (рис. 10) відноситься до типу, який побутував і у передскіфський, і у ранньоскіфський час. Зокрема, за своїми широкими

пропорціями, масивністю лопатей втулки, він нагадує нам деякі вістря доскіфського часу, як от знайдені у курганах Мала Цимбалка (Тереножкин 1976, рис. 24: 6) чи Яснозор'є (Скорый 1999, рис. 18: 3). Ранньоскіфські сагайдачні набори Західноподільської групи (Могилов 2020, рис. 6), теж іноді містять такі масивні знахідки (Смирнова 1968, рис. 3: 2; 1979, рис. 1: 5), хоча більшість виробів все ж мають стрункіші пропорції, з більш вужчою голівкою, а також ретельніше та гостріше оформлене ударне вістря, нерідко маючи гачок (Мелюкова, 1953, рис. 28: 1; Смирнова 1968, рис. 3: 3; 1979, рис. 1: 1–4; 15: 2).

Гіпотеза про передскіфський вік василівського наконечника була б дуже цікавою, адже з пізньочорнолісько-жаботинських пам'яток Середнього Подністрів'я відомі тільки одиничні знахідки стріл. Період розвитку міліарної культури у регіоні у повній мірі ще не настав, що ілюструється нечисельними знахідками зброї й у поховальних, і на поселенських пам'ятках того періоду³. Значний розвиток військової вершницької культури припадає вже на наступну скіфську епоху (Могилов 2011, с. 224; 2020, с. 147). Повертаючись до передскіфського часу на Середньому Дністрі, серед рідкісних наконечників того періоду можна згадати, наприклад, виріб новочеркаського типу з городища Рудь (Романовская, Шелов-Коведяев, Щеглов 1981, с. 123), де відомі пізньочорноліські знахідки (Романовская 1980, рис. 2: 1, 2, 4–7).

На пам'ятці у Василівці виявлено й кременеві вироби (рис. 8; 9). Значна їх частина, судячи з усього, відноситься до трипільського часу. Разом з цим, не можна відкидати, що деякі з цих артефактів могли застосовуватись й у пізньочорнолісько-жаботинський час. Адже відомо, що у ту добу на Середньому Дністрі кременеві вироби все ще широко застосовувались (Могилов 2020, с. 106). На деяких поселеннях кількість кременевого інвентарю все ще доволі значна. Прикладом цього може служити, наприклад, Непоротове (Крушельницька 1998). А скупчення знахідок у Козлові інтерпретується як виробничий майданчик зі створення кременевих знарядь (Белозор, Могилов, Скорый 2010, с. 152–153).

Отже, говорячи про хронологічну локалізацію знахідок ранньозалізної епохи з Василівки, констатуємо, що принаймні частина з них може відноситись до *передскіфської епохи* (IX–VIII ст. до н.е.).

Як бачимо, кількість знахідок доби раннього заліза з пам'ятки невелика, а шар того часу слабко виразний. Це наштовхує на думку, про короткочасовість перебування населення доби раннього заліза біля Василівських скель. Дуже цікаво, що сліди *селіща* цього часу були відкриті нижче за течією Дністра в урочищі *Капелюх*. Ця локація знаходиться за 540 м від південного краю скельного масиву, де розміщено печерний комплекс. Тут на високому плато третьої надзаплавної тераси, було виявлено багатозарове поселення, розташоване на мису. З боку Дністра тут спостерігаються виходи вапнякових скель. Майже впритул до північного борту яру на ділянці 80 x 35 м у 2018 році спостерігалась виїмка ґрунту на потреби Дністровської ГАЕС на глибину 1 м. На поверхні та у відвалах було зібрано значну кількість фрагментів кераміки та кременевих знарядь періоду енеоліту та ранньозалізної доби. В деяких випадках було помітно сліди ям та скупчення обмазки. Судячи з підйомного матеріалу, шар на пам'ятці доволі потужний.

Матеріальна культура цього поселення виявляє близькість до знахідок біля Василівських печер. І тут є фрагмент горщика, оздобленого по тулубу валиком, де між пальцевими втисненнями є не декоровані ділянки (рис. 11: 2), що, як зазначалося, має паралелі у пізньочорноліських пам'ятках. Інші горщики оздоблені по корпусу вже валиками з суцільними заціпами (рис. 11: 3). Це класичний прийом оздоблення передскіфських тюльпаноподібних горщиків. Аналогії їм добре відомі на Середньому Дністрі (Смирнова 1983, рис. 1: 3, 8, 10; Гуцал 2000, рис. 2). На початку ранньоскіфського часу, судячи з матеріалів окремих поселень (Крушельницька 1998, рис. 5: 4;

Белозор, Могилов, Скорый 2010, с. 7: 3, 7), такі посудини ще продовжують використовуватись, проте у келермеський час витісняються банкоподібними формами (Могилов 2021, с. 57). Фрагмент з пальцевими втисненнями по верху (рис. 9: 5) теж має аналогії у передскіфський час (Смирнова 1982, рис. 6: 5; Могилов, Панченко, Руденко 2021, рис. 4: 10, 12, 14). Горщики з валиком із заціпами під вінцями (рис. 11: 4) на Середньому Дністрі з'являються ще у доскіфський час, коли вони, втім, ще поступаються тюльпаноподібним посудинам із валиком по тулубу. Як приклади можна назвати вироби з Ленківців (Мелюкова, 1958 рис. 2: 19–21), Мерешівки (Мелюкова 1958, рис. 6: 17), Кормані (Гуцал 1979, рис. 4: 37, 39). Однак, переважаючим типом вони стають лише в ранньоскіфський час, коли такі артефакти домінують і на поселенських, і у поховальних комплексах келермеського

³ Хоча певна вершницька соціальна верства, судячи з чорноліських скарбів (Смирнова, Войнаровський 1994, с. 137–139; Ільків 2020, с. 22; Бандрівський, Білик 2021), все ж існувала.

етапу: кургани 2 біля Долинян (Смирнова 1977, рис. 3: 4), 3 коло Перебиківців (Смирнова 1979, рис. 12: 8), 2 неподалік Тарасівки (Гуцал, Мегей 1997, рис. 1: 2).

Горщики з округлим корпусом та відігнутим вінцем без оздоблення по верху (рис. 11: 1) побутують ще з білогрудівського часу (Лагодівська 1954, табл. 1: 7; Покровська, Петровська 1961, рис. 4: 5). Відомі вони й у передкіфську добу (Гуцал 1979, рис. 3; Крушельницька 1998, рис. 12: 2, Ковпаненко 1981, рис. 13: 1). А в ранньоскіфський період на Дністрі – переважно витісняються банкоподібними формами. Таким чином, поселення в урочищі Капелюх попередньо може датуватись доскіфським часом (IX–VIII ст. до н.е.).

Отже, враховуючи наявність поруч синхронного селища з виразним культурним шаром, можна висловити припущення, що Василівський скельно-печерний комплекс міг слугувати мешканцям згаданого поселення за тимчасову стоянку, наприклад, під час випасання стад, або – й схованку в разі небезпеки.

ЛІТЕРАТУРА

- Артюх, В. 1998. Пам'ятки археології на Дністрі. В: Жарких, М. І. (ред.). *Дослідження Дністра. 10 років громадської екологічної експедиції «Дністер»*. Львів; Київ: Політична думка, с. 78–101.
- Бандрівський, М., Білик, М. 2021. Нові комплекси з кінською упряжжю початку доби раннього заліза зі Середнього Придністер'я. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 25, с. 241–248.
- Бандрівський, М., Білик, М. 2023. Комплекс металевих посуду із села Панівці на Західному Поділлі (попереднє звіт повідомлення). В: Задніков, С., Шрамко, І., Панковський, В. (ред.). *Мистецька стилістика, техніка та змістовність за доби раннього заліза Європи*. Харків; Котельва: ХНУ; ІКЗ «Більськ»; Майдан, с. 69–78.
- Бандрівський, М., Крушельницька, Л. 2012. *Золоті Михалківські скарби та їх доля*. Львів: Інститут українознавства НАНУ.
- Белозор, В., Могилов, А., Скорый, С. 2010. Комплексы раннего железного века у с. Козлов на Среднем Днестре. *Tyragetia*, XIX (1), с. 149–174.
- Березанська, С. С. 1964. Кераміка білогрудівської культури (за матеріалами розкопок біля с. Собківка). *Археологія*, 16, с. 49–75.
- Березанська, С. С. 1970. Нове джерело до розуміння зольників білогрудівського типу. *Археологія*, XXIV, с. 20–31.
- Бойко, Ю. Н. 2004. Вишенка-2 – новый чернолесско-жаботинский памятник в Среднем Побужье. В: Посохов, С. И. (ред.). *Древности*. Харьков: НМЦ «МД», с. 238–259.
- Болтанюк, П. А. 2011. Способи орнаменту посуду чорноліської культури (за матеріалами дослідження Кам'янець-Подільського замку). *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки*, 4, с. 442–453.
- Винокур, І. С. 1995. Скелі й печери в історії Бакоти. В: Бандрівський, М. (ред.). *Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України*. Львів: Інститут українознавства НАНУ; Львівський музей історії релігії; Археологічна комісія НТШ, с. 16–19.
- Войнаровский, В. Н., Смирнова, Г. И. 1993. Новые находки древних бронз в окрестностях с. Волока на Буковине. *Российская археология*, 4, с. 183–190.
- Вердум, У. фон. 1983. Щоденник подорожі, яку я здійснив у роки 1670, 1671, 1672... через Королівство Польське. *Жовтень*, 10, с. 89–105.
- Гуцал, А. Ф. 1979. Нові пам'ятки раннього залізного віку в Середньому Подністров'ї. *Археологія*, 31, с. 65–75.
- Гуцал, А. Ф. 1980. Некоторые черты погребального обряда племен Среднего Поднестровья в VIII–V вв. до н. э. В: Генинг, В. Ф. (ред.). *Археологические исследования на Украине в 1978–1979 гг. Тезисы докладов XVIII конференции Института археологии АН УССР*. Днепропетровск: (б.и.), с. 76–77.
- Гуцал, А. Ф. 1995. Похоронний обряд населення Середньої Наддністрянщини передкіфського часу. В: Винокур І. С. (ред.). *Матеріали IX Подільської історико-краєзнавчої конференції*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільська друкарня, с. 94–96.
- Гуцал, А. Ф. 1998. Бернашевский могильник из Среднего Поднестровья в системе памятников раннего железного века. В: Велибахов, Г. В., Столяр, А. Д. (ред.). *Скифы, Хазары, Славяне, Древняя Русь*. Санкт-Петербург: Издательство Государственного Эрмитажа, с. 34–35.

- Гуцал, А. Ф. 2000. Рудковецьке городище і перший похід скіфів у Придністровський Лісостеп. В: Баженов, Л. В. та ін. (ред.). *Давня і середньовічна історія України*. Кам'янець-Подільський: Науково видавничий центр Кам'янець-Подільського університету, с. 69–79.
- Гуцал, А. Ф., Мегей, В. П. 1997. Дослідження курганів скіфського часу біля с. Тарасівка. В: Баженов, Л. В. (ред.). *Кам'яничина в контексті історії Поділля*. Кам'янець-Подільський: ОІУМ, с. 85–88.
- Льків, М. В. 2010. Нові знахідки епохи бронзи на Буковині. *Археологія і давня історія України*, 2, с. 43–49.
- Льків, М. 2013. Скарби бронзових виробів як елементи поселенських структур гальштатського періоду Північної Буковини. В: Травінський, В. (ред.). *Археологія і Фортифікація України*. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, с. 6–9.
- Льків, М. В. 2020. *Археологічні старожитності Чернівецької області (доба раннього заліза): Навчально-методичні рекомендації*. Чернівці: ЧНУ.
- Калуш, Ю., Рідуш, Б. 2012. Палеосейсмодислокації в районі Дністровської ГАЕС – індикатори сейсмічних подій у регіоні Середнього Подністров'я. *Науковий вісник Чернівецького університету. Географія*, 616, с. 19–24.
- Ключко, В. И. Скорый, С. А. 1993. К исследованию позднечернолесского погребального обряда. *Российская археология*, 4, с. 54–64.
- Ковпаненко, Г. Т. 1981. *Курганы раннескифского времени в бассейне р. Рось*. Киев: Наукова думка.
- Кочкін, І., Мацкевий, Л., Ткачук, Т., Томенчук, Б. Підсумки роботи Галицької археологічної експедиції Прикарпатського університету імені Василя Стефаника у 2002–2003 рр. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*, 9, с. 24–31.
- Крушельницька, Л. І. 1998. *Чорноліська культура Середнього Подністров'я (за матеріалами непоротівської групи пам'яток)*. Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника.
- Левицкий, О. Г. 1987. Горизонт раннего железного века на поселении Мерешовка. В: Борзисяк, И. Я. (ред.). *Молдавское Приднестровье в первобытную эпоху*. Кишинев: Штиница, с. 92–106.
- Малеев, Ю. Н. 1991. Курган скифского времени у с. Мышковцы в бассейне р. Збруч. В: Болтрик, Ю. В., Бунятян, Е. П. (ред.). *Курганы Степной Скифии*. Киев: Наукова думка, с. 122–130.
- Мацкевий, Л. Г. 2000. Палеоліт і мезоліт у печерах заходу України. *Археологический альманах*, 9, с. 3–34.
- Мацкевий, Л. 2003. Питання використання печер Галицько-Тлумацького Подністров'я. В: Толочко, П. П. (ред.). *Галич в доісторії і середньовіччі*. Галич: ІВВ НЗ «Давній Галич», с. 16–23.
- Мацкевий, Л. Г. 2004. Печерні пам'ятки палеоліту та мезоліту у Верхньому Подністров'ї. *Археологія*, 1, с.3–18.
- Мацкевий, Л. Г. 2005. Підсумки досліджень палеоліту та мезоліту в печерах заходу України. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 9, с. 90–134.
- Мацкевий, Л., Артюх, В., Сохацький, М., Стецюк, В. 2003. Археологічні дослідження в Подністров'ї. В: Козак, Д. Н. (ред.). *Археологія Тернопільщини*. Тернопіль: Джура, с. 262–268.
- Мацкевий, Л., Лосик, М., Панахид, Г. 2009. Кераміка з археологічної пам'ятки Прийма І. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, 20, с. 379–395.
- Мелюкова, А. И. 1953. Памятники скифского времени на Среднем Днестре. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, 51, с. 60–73.
- Мелюкова, А. И. 1958. Памятники скифского времени лесостепного Среднего Поднестровья. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 64, с. 5–102.
- Мовша, Т. Г. 1962. Глиняный штамп раннескифского времени из Плисков-Чернявки. *Краткие сообщения Института археологии АН СССР*, 89, с. 57–59.
- Могилев, А. Д. 2010. К археологической карте Северной Буковины раннего железного века. *Revista arheologica*, V, 1, с. 98–129.
- Могилев, А. Д. 2011. К вопросу о ситуации на западе Восточноевропейской Лесостепи в скифское время. В: Байтанаев, Б. А. (ред.). *Археология Казахстана в эпоху независимости: итоги, перспективы*. Алматы: Институт археологии КН МОН РК, с. 217–227.
- Могилев, О. Д. 2020. О формировании раннескифской культуры на Среднем Днестре. *Stratumplus*, 3, с. 129–170.

- Могилів, О. Д. 2021. *Комарів. Поселення доскіфського часу на Середньому Дністрі*. Київ: ІА НАНУ.
- Могилів, О. Д., Панченко, К. І., Руденко, С. В. 2021. Курган раннього залізного віку біля Мотронинського городища. *Археологія і давня історія України*, 4, с. 75–91.
- Нечитайло, П. О. 2008. *Печерна християнська архітектура в басейні Верхнього та Середнього Дністра XI–XVIII ст.* Автореферат дисертації кандидата історичних наук. Київ: Інститут археології НАН України.
- Нечитайло, П., Долженко, Ю. 2018. Поховання №1 зі скельно-печерного комплексу біля с. Василівка. В: Добржанський, О. В. (ред.). *Археологія Буковини: здобутки та перспективи. Тези доповідей II наукового семінару*. Чернівці: Технодрук, с. 59–62.
- Нечитайло, П. О., Тимчук, Д. В., Омельченко, О. В., Хромова І. К. 2021. Приміщення з тамгоподібним знаком зі скельнопечерного комплексу біля с. Василівка. В: Добржанський, О. В. (ред.). *Археологія Буковини: здобутки та перспективи. Тези доповідей V міжнародного наукового семінару*. Чернівці: Технодрук, с.175–179.
- Нечитайло, П. О. 2023. Сліди перебування опришків на скелях біля с. Василівка. В: Добржанський, О. В. (ред.). *Археологія Буковини: здобутки та перспективи. Тези доповідей VII міжнародного наукового семінару*. Чернівці: Технодрук, с. 103–106.
- Нечитайло, П., Рідуш, Б. 2022. Скельно-печерні пам'ятки Дністровського каньйону. В: Гершкович, Я. П., Гречко, Д. С. (ред.). *Археологія України за роки незалежності*. Київ: Інститут археології НАН України, с. 379–387.
- Олійник, В. Дослідження печери Луг у Винятинцях на Тернопільщині. 2009. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 13, с. 299–300.
- Покровська, Є. Ф. 1951. Поселення передскіфського часу в басейні р. Тясмин. *Археологія*, V, с. 192–195.
- Покровська, Є. Ф., Петровська, Є. О. 1961. Поселення кінця епохи бронзи біля с. Велика Андрусівка. *Археологія*, 12, с. 129–144.
- Рідуш, Б. 2000а. Непоротівський (Галицький) печерний монастир: стан та перспективи дослідження. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології*, 1, с. 108–127.
- Рідуш, Б. 2000б. Питання про культові печери слов'ян у Подністров'ї. *Археологічні студії*, 1, с. 184–193.
- Рідуш, Б. 2008. Бакотсько-Комарівський білатеральний скельно-печерний комплекс. *Археологічні студії*, 3, с. 223–240.
- Рідуш, Б., Нечитайло, П., Тимчук, Д. 2017. Скельно-печерний комплекс біля с. Василівка. В: Добржанський, О. В. (ред.). *Археологія Буковини: здобутки та перспективи. Тези доповідей наукового семінару*. Чернівці: Технодрук, с. 67–69.
- Романовская, М. А. 1980. Керамический штамп из окрестностей городища Рудь. *Советская археология*, 1, с. 290–293.
- Романовская, М.А., Шелов-Коведяев, Ф.В., Щеглов, А.Н. 1981. Городище Рудь – Метоний Птолемея? *Вестник древней истории*, 4, с. 121–138.
- Рыбалова, В. Д. 1999. Два поселения предскифского времени на левобережье Среднего Днестра. *Археологические вести*, 6, с. 320–342.
- Свешніков, І. К. 1974. *Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тис. до н.е.* Київ: Наукова думка.
- Скорый, С. А. 1999. *Киммерийцы в Украинской Лесостепи*. Киев; Полтава: Археология.
- Смирнова, Г. И. 1968. Раскопки курганов у сел Крутлик и Долиняны на Буковине. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 10, с. 14– 27.
- Смирнова, Г. И. 1977. О хронологическом соотношении памятников типа Сахарна-Солончены и Жаботин (по материалам курганов у с. Мервинцы на Днестре). *Советская археология*, 4, с. 94–107.
- Смирнова, Г. И. 1982. Закрытие предскифские комплексы у села Днестровка-Лука. В: Микляев, А. М. (ред.). *Древние памятники культуры на территории СССР*. Ленинград: Государственный Эрмитаж, с. 30–53.
- Смирнова, Г. И. 1983. Материальная культура Григоровского городища (к вопросу о формировании чернолесско-жаботинских памятников). *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 23, с. 60–72.

- Смирнова, Г. И. 1984. О формировании позднечернолесской культуры на Среднем Днестре по материалам поселения Днестровка-Лука. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 25, с. 43–60.
- Смирнова, Г. И. 1986. Последний сезон работ на чернолесском поселении Днестровка-Лука и вопросы хронологии позднего чернолесья. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 27, с. 8–26.
- Смирнова, Г. И. 1990. *Культурно-исторические процессы в бассейне Среднего Днестра в конце II – первой половине I тысячелетий до н.э.* Автореферат диссертации доктора исторических наук. Киев: Институт археологии АН УССР.
- Смирнова, Г. И., Войнаровський, В. М. 1994. Мошанецький скарб бронз кіммерійського типу з Середнього Подністр'я. *Археологія*, 1, с. 137–141.
- Сохацький, М. 1995. З історії дослідження печери Вертеба. В: Бандрівський, М. (ред.). *Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України*. Львів: Інститут українознавства НАНУ; Львівський музей історії релігії; Археологічна комісія НТШ, с. 99–101.
- Тереножкин, А. И. 1959. Комплексная экспедиция на Кременчугской ГЭС и раскопки у Ново-Георгиевска в 1956 году. *Краткие сообщения Института археологии АН УССР*, 8, с. 3–12.
- Тереножкин, А. И. 1976. *Киммерийцы*. Киев: Наукова думка.
- Тимошук, Б. А., Русанова, И.П. 1993. *Языческие святилища древних славян*. Москва: АРХЭ.
- Ушкова, Ю., Нечитайло, П. 2020. Ще раз про поховання № 1 зі скельно-печерного комплексу біля с. Васи́лівка. В: Добржанський, О. В. (ред.). *Археологія Буковини: здобутки та перспективи*. Тези доповідей IV міжнародного наукового семінару. Чернівці: Технодрук, с. 192–195.
- Черновол, Д., Корвін-Піотровський, А., Кармазіна, Л., Окатенко, В. Дослідження на багатошаровій пам'ятці Волошкове 6 (Горби). *Археологічні дослідження в Україні 2022 р.*, Київ: ІА НАНУ, с. 338–341.
- Шовкопляс, І. Г. Максимов, Є. В. 1952. Дослідження курганного могильника передскіфського часу на Середньому Дністрі. *Археологія*, VII, с. 89–109.
- Щепинский, А. А. 1963. Пещерные святилища времени раннего железа в Горном Крыму. *Труды комплексной карстовой экспедиции Академии наук УССР*, 1, с. 138–152.
- Щепинский, А. А. 1966. *Во тьме веков*. Симферополь: Крым.
- Sulimirski, T. 1935. Sprawozdanie z działalności Lwowskiego ośrodka przed historycznego. *Z otchłani wieków*, 10, 2, s. 20–28.
- Sulimirski, T. 1936. *Scytowie na zachodnim Podolu*, Lwow: Nakładem Lwowskiego towarzystwa prehistorycznego.

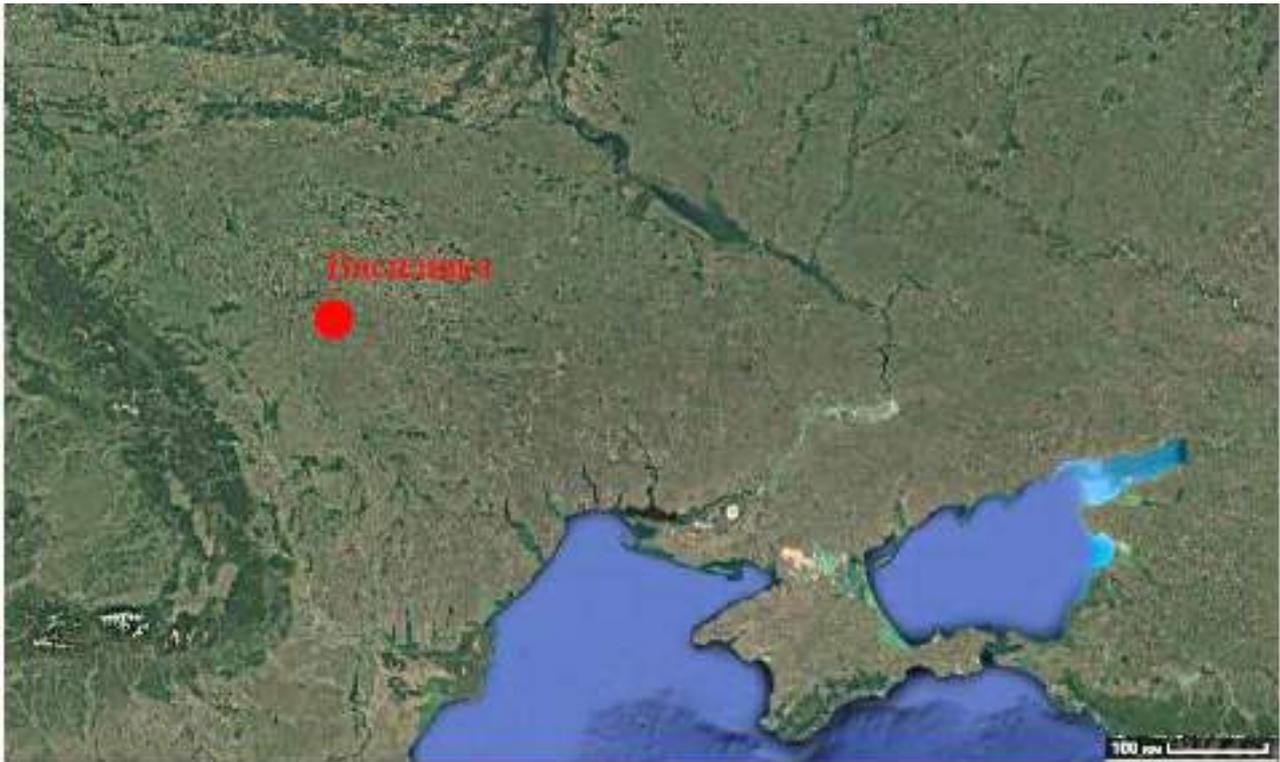
Pavlo Nechitaylo,
PhD, Senior Researcher of the State Research Center
“Archaeological Protection Service of Ukraine”
of the Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine

Oleksandr Mohylov,
PhD, Senior Researcher,
Institute of Archaeology of the
National Academy of Sciences of Ukraine

EARLY IRON AGE MATERIALS FROM A ROCK AND CAVE COMPLEX NEAR THE VILLAGE OF VASYLIVKA IN BUKOVINA

The work examines the materials of the early Iron Age, discovered during the study of the rock-cave complex near the village. Vasyliivka, Chernivtsi region. Attribution of materials has been carried out. It is concluded that the monument could have served as a stable or a hiding place for the neighboring Pre-Scythian settlement.

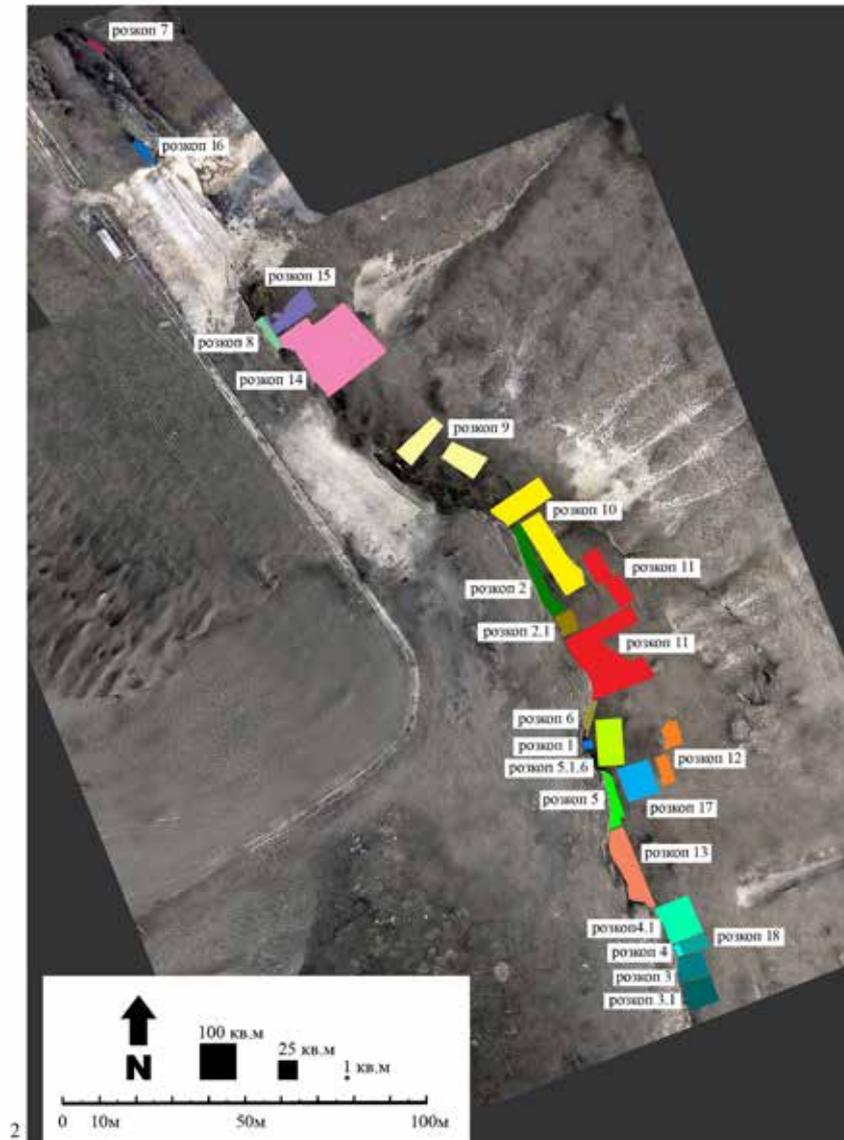
Keywords: rock-cave complex, settlement, Pre-Scythian times, Chornoliska culture, dishes, weapons.

*Рис. 1. Місце пам'яток біля Василівки на супутниковій мапі (основа: Google maps):
1 – печерні комплекси; 2 поселення в урочищі Капелюх*

1

2

Рис. 2. Територія біля печер в с. Васиївка з місцями закладених розкопів

Рис. 3. Вогнище між брил у Василівському комплексі

Рис. 4. Перегорілі рештки вогнища

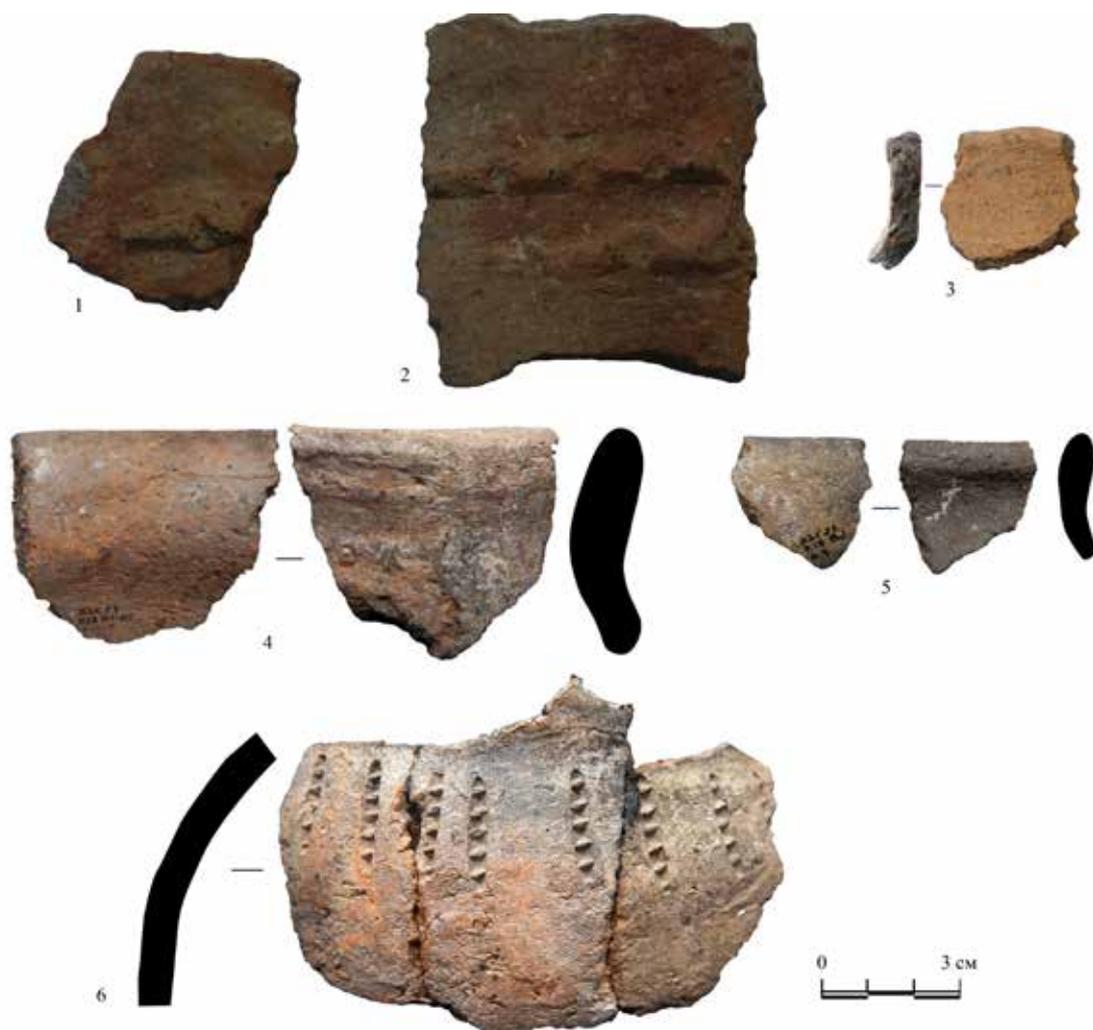

Рис. 5. Керамічний посуд з підніжжя василівських гротів

Рис. 6. Липний посуд з Василівки

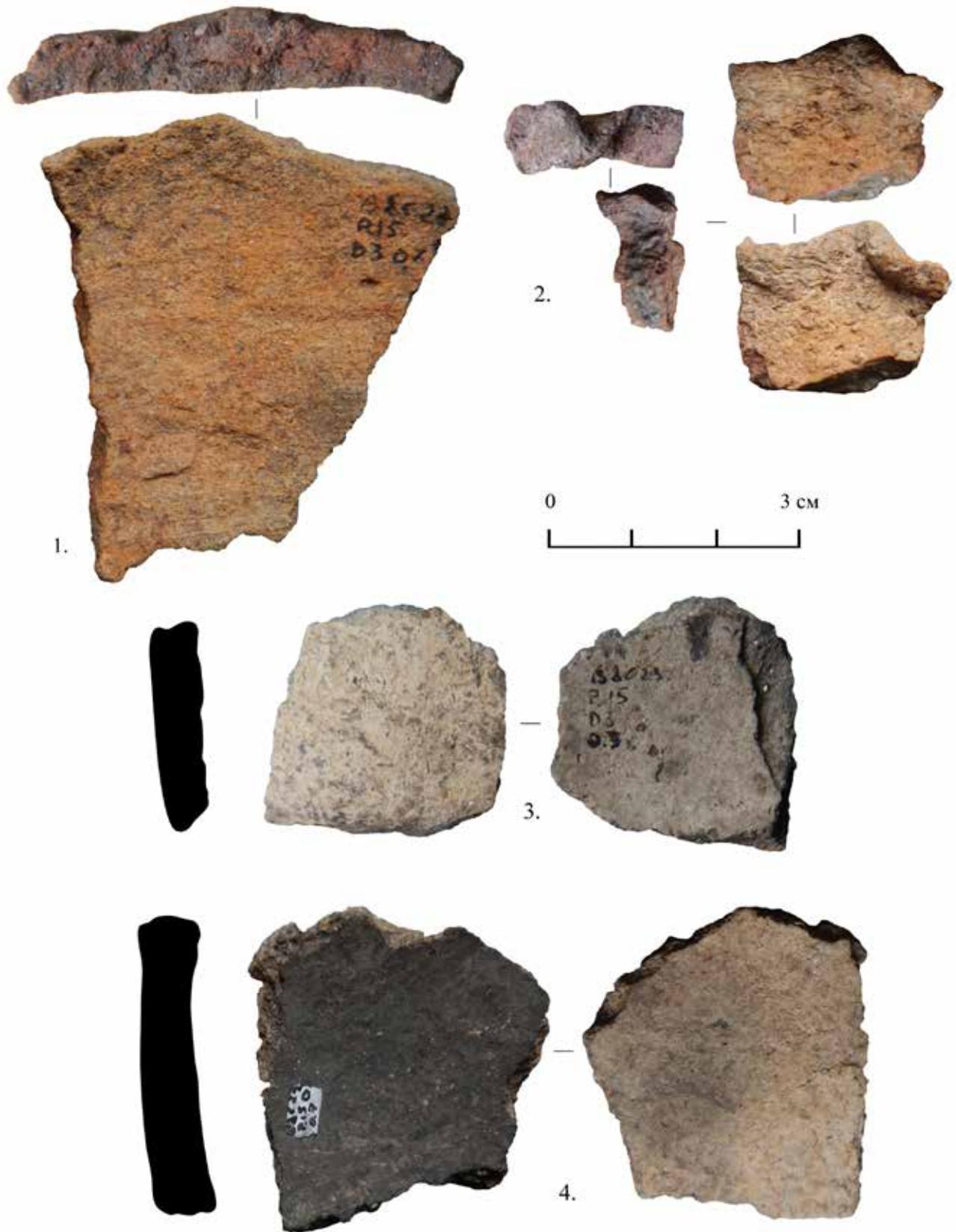

Рис. 7. Фрагменти ліпної кераміки

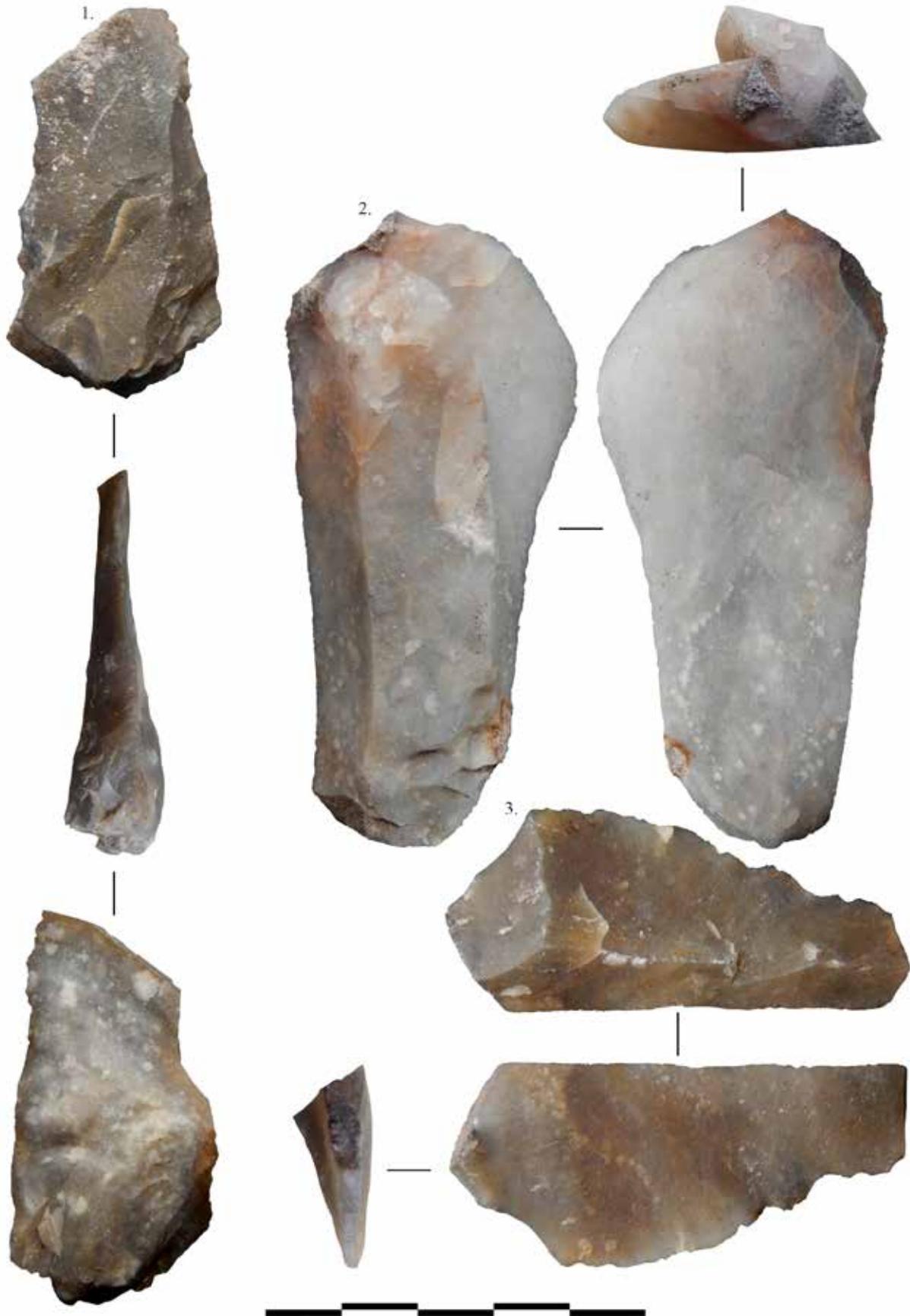

Рис. 8. Крем'яні знаряддя з Василівки

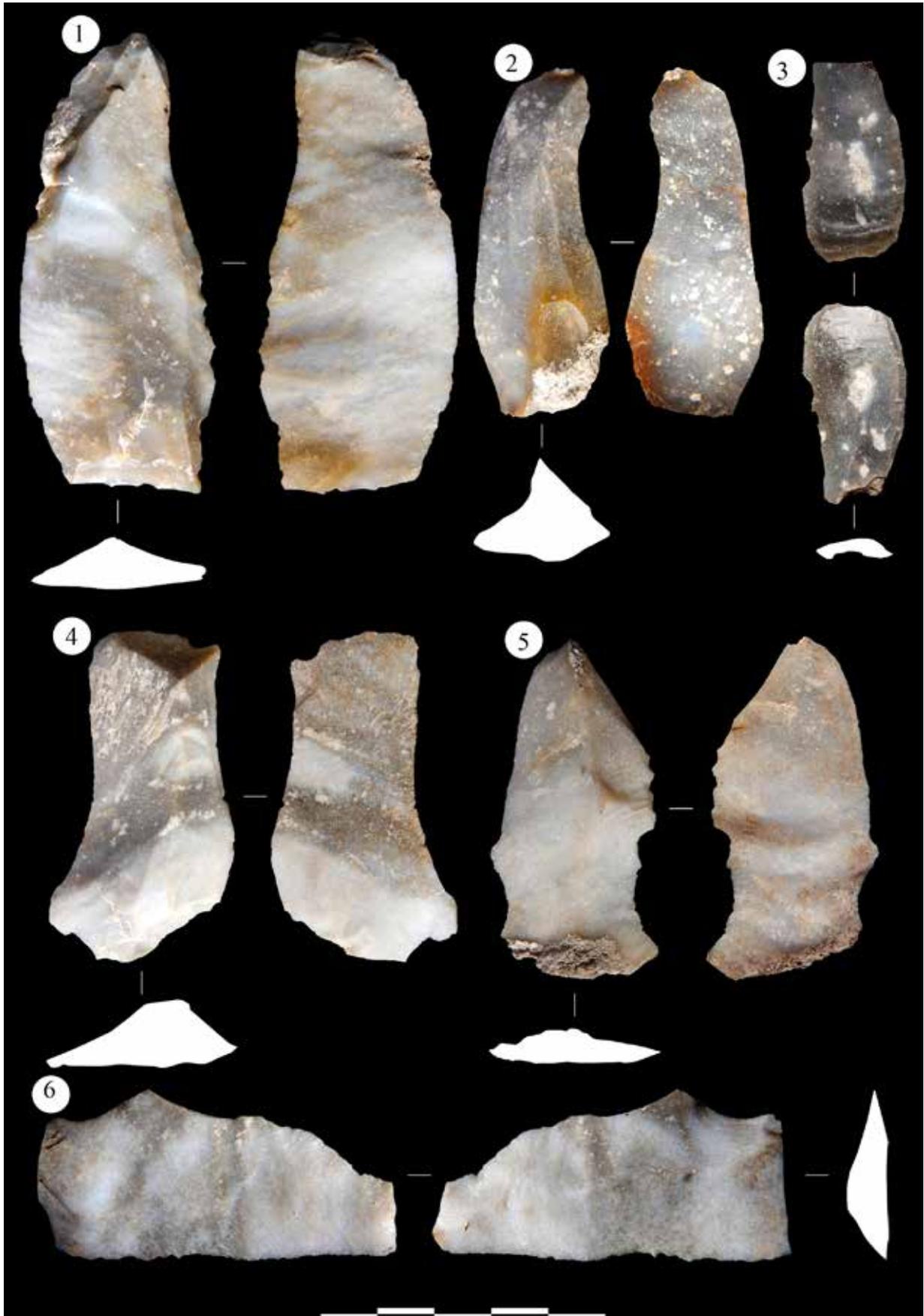

Рис. 9. Кремeneві вироби з Василівки

Рис. 10.
Бронзовий
наконечник
стріли

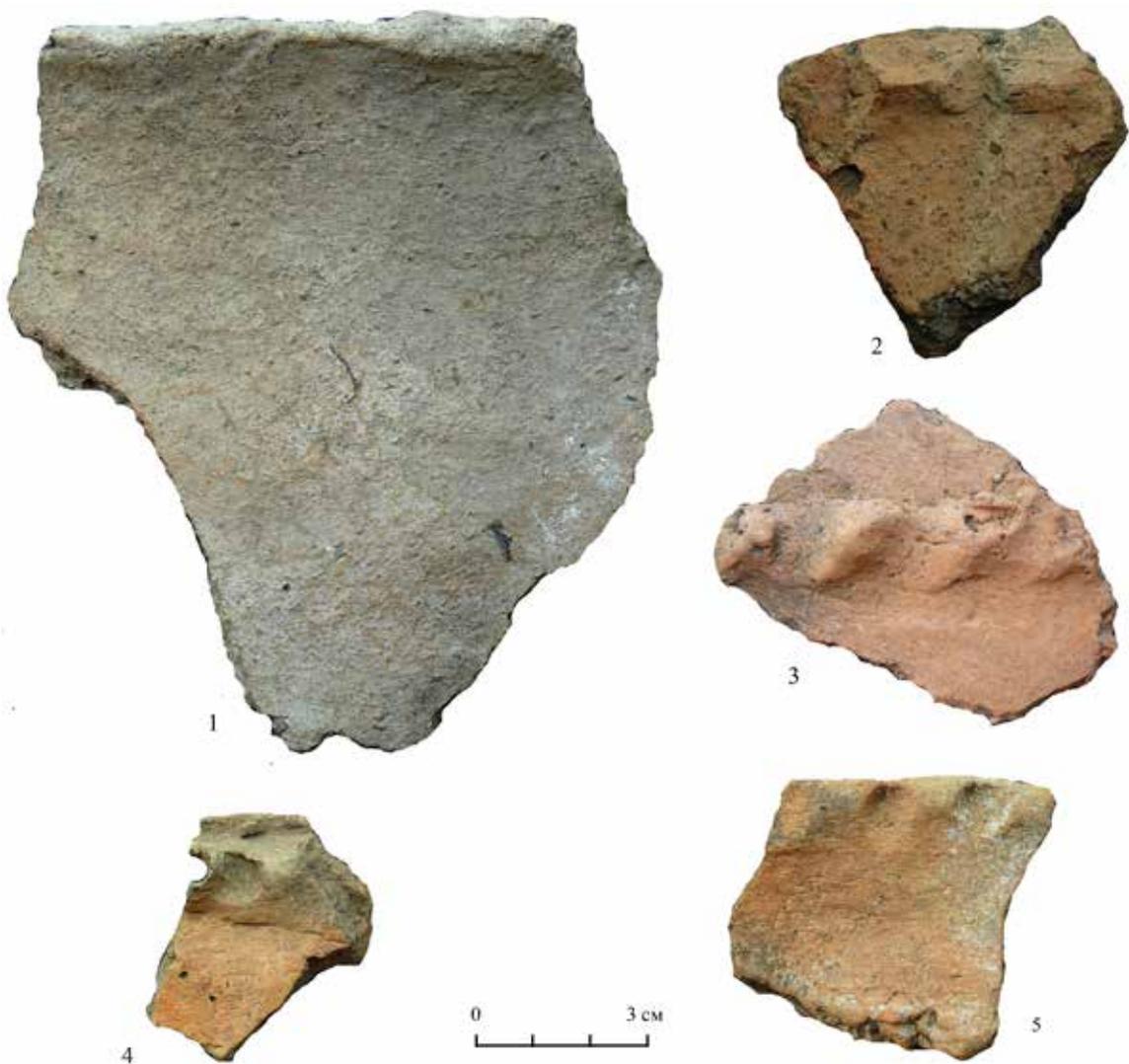

Рис. 11. Ліплений посуд з селища в урочищі Капелюх